

Et Bourdieu-perspektiv på fortidsbrug og erindringsfælles- skab under organisatoriske forandringsprocesser

Henrik Koll, Kim Esmark & Astrid Jensen

En marginal eksistens

Praktiske Grunde har gennem årene bragt artikler med udspring i en bred vifte af forskningsfelter, hvor Bourdieus værk har vundet indpas som teoretisk inspiration og metodisk værktøjskasse for empiriske studier. Sundhedsstudier, pædagogik, jura og uddannelsessociologi er ligesom bl.a. historie, sprog, religion, kunst, musik, professioner og velfærdsstat alle områder, man finder vel repræsenteret i tidsskriftets foreløbig 17 årgange. Et forskningsfelt hvor interessen for anvendelsen af Bourdieus sociologi er i klar vækst, men som indtil videre kun har været sparsomt repræsenteret i *Praktiske Grunde*, er organisations- og ledelsesstudier. Carsten Sestofts introduktion til og oversættelse af Bourdieus lille analyse af ledelseskampene i en fransk cementfabrik (Sestoft, 2012; Bourdieu, 2012) og Henrik Kolls diskussion af potentialet i Bourdieus begrebsapparat for forskningen i strategisk brug eller organisering af tid i organisationer (Koll, 2020) står lige nu som de eneste bidrag med direkte adresse til organisations- og ledelsesstudier. Egentlige organisationsanalyser fyldte som bekendt heller ikke meget i Bourdieus eget forfatterskab. Den lille ‘cementtekst’ er vel det eneste rigtige eksempel, og den har jo, som påpeget af Sestoft, “en temmelig marginal eksistens”: Den findes som appendiks i bogen *Les structures sociales de l'économie* (Bourdieu, 2000) og er i denne bogs engelske oversættelse *The Social Structures of the Economy* (Bourdieu, 2005) “tilmed trykt med en så kompakt typografi, at den er svær at læse.” (Sestoft 2012: 1)

Det er som et beskedent bidrag til forhåbentlig at udjævne lidt på denne ubalance, at vi i dette nummer af *Praktiske Grunde* bringer en oversat og bearbejdet version af vores

artikel “‘Changing the Course of a Super Tanker’: A Study of Senior and Junior Managers’ Enactments of a Transition Narrative”, der for nylig blev publiceret i *Journal of Change Management* (Koll, Esmark og Jensen, 2024). Der er tale om et empirisk studie indenfor subfeltet fortidsbrug og erindringsfællesskaber i organisationer og sigtet med den her er at hjælpe med at bringe Bourdieu-inspirerede organisations- og ledelsesstudier ind i den levende dialog, der allerede foregår mellem de mange andre forskningsområder, hvor man har tanket teoretisk og metodisk brændstof hos den franske sociolog, og som man jævnligt møder i *Praktiske Grunde*.

I den følgende lille introduktion til artiklen præsenterer vi (uden at lave et egentligt *literature review*) nogle væsentlige strømninger indenfor organisations- og ledelsesstudier, hvor Bourdieu i de sidste tiår har vundet indpas og vi peger samtidig på nogle problemer og begrænsninger i aktuelle tilgange indenfor feltet, som man efter vores mening kan bruge Bourdieu til at arbejde med og måske overkomme.

Bourdieu i organisations- og ledelsesstudier

Den stigende interesse for Bourdieus sociologi indenfor organisations- og ledelsesstudier er veldokumenteret. Siden årtusindskiftet tæller listen af markante Bourdieu-inspirerede publikationer fx et særnummer af tidsskriftet *Theory and Society* fra 2008, der bl.a. indeholdt Emirbayers og Johnsons meget indflydelsesrige artikel “Bourdieu and organizational analysis”, der i *Praktiske Grunde* også citeres af Sestoft (2012); et særnummer af det højt ansete tidsskrift *Organization* i 2009 med overskriften “Bourdieu and domination within and between organizations” (Golsorkhi et al.); samt antologierne *Pierre Bourdieu, Organization & Management* (Tatli et al., 2015) og *Pierre Bourdieu in Studies of Organization and Management: Societal Change and Transforming Fields* (Robinson et al., 2022). Der findes en udførlig gennemgang med flere eksempler i introduktionen til sidstnævnte antologi, som foruden de her nævnte centrale værker også tilbyder eksempler på en lang række artikler indenfor subfelter af det bredere forskningsfelt organisation og ledelse, der har udført Bourdieu-inspirerede analyser. I sidstnævnte kategori har forfattertrioen til nærværende artikel bl.a. bidraget med empiriske studier i forskellige nordiske organisationer indenfor subfelter som *Organizational Identity* (Ernst & Jensen Schleiter, 2021), *Health care (Management)* (Ernst & Jensen Schleiter, 2018b), *Organizational Culture* (Ernst & Jensen Schleiter, 2018a), *Continuity and Change in Organizations* (Koll & Jensen, 2023), *Uses-of-the-Past in Organizations* og *Organizational Memory Studies* (Koll et al., 2024; Koll & Jensen, 2020), *History and Organizational Change* (Koll, 2019; 2021), *Organizational Power Dynamics* (Ernst & Koll, 2024) samt *The Strategic Organization of Time in Organizations* (Koll, 2020; Koll & Ernst, 2022).

Den praktiske vending

Interessen for Bourdieus sociologi korresponderer meget godt med det, der er blevet beskrevet som et bredere *practice turn* i forskningsfeltet organisation og ledelse (Cetina et al., 2001; Nicolini, 2012). Denne såkaldte praktiske vending eller bevægelse indenfor forskningsfeltet er defineret ved en stigende interesse for praksisfunderede teorirammer inspireret af figurer som Marx, Heidegger, Wittgenstein, Bourdieu, Giddens, m.fl. En

grundig beskrivelse af nævnte strømning findes bl.a. i Nicolinis bog *Practice Theory, Work and Organization* (2012), der også dedikerer et kapitel til Bourdieus sociologi og tanker om dens relevans for studier af organisationer. Ifølge Nicolini (2012) skal forklaringen på organisations- og ledelsesforskeres vending mod praksisteoriene blandt andet findes i den øgede kompleksitet, som organisationer opererer i forårsaget af fænomener som globalisering, teknologisk udvikling, neoliberalisme, finanskriser, klimakriser og pandemi.

De nævnte fænomener er alle med til at skabe en oplevelse af, at verden er mere foranderlig og tættere forbundet, hvilket gør det vanskeligere at afgrænse sociale enheder såsom organisationer, der synes mere flydende og sammenvævede med hinanden og med omverden end nogensinde før. Denne nye virkelighed øger behovet for at kunne beskrive verden i mere processuelle termer – som noget, der skabes og genskabes gennem handlinger, ved hjælp af teknologi, diskurser og kroppe – og det er her praksisteoriene excellerer (se fx Nicolini, 2012 eller Robinson et al., 2022).

Organisations- og ledelseslitteraturen har traditionelt benyttet mere funktionalistisk inspirerede perspektiver til at forstå og forklare organisatoriske fænomener. Hvis vi maler med den meget brede pensel, kan man sige, at funktionalismen er optaget af at indkredse, hvordan enkelte dele af en organisation bidrager til at organisationen som system fungerer så stabilt og effektivt som muligt i forhold til dens mål. Funktionalismen ses som et underperspektiv i den modernistiske organisationsforståelse (fx Hatch, 2018), hvis hovedformål er at optimere organisationer ud fra en økonomisk-rationel betragtning. Funktionalismen henleder derfor opmærksomheden på *effekten* af specifikke virksomhedsstrategier, specifikke organisationskulturer, specifikke ledelses- og styringsprincipper osv. På den måde bygger funktionalismen på antagelser om organisationer som relativt afgrænselige enheder, der kan hjælpes på vej af planer og blueprints for, hvordan de kan/skal/bør fungere. I takt med verdens stigende kompleksitet bliver det imidlertid stadig sværere at afgrænse og adskille organisationer, og litteraturen om organisation og ledelse har lidt under en tendens til at se organisationer som resultater af applikationen af specifikke planer og løsninger. Begrænsningerne i det funktionalistiske perspektiv – med dets iboende tendens til at skabe dualismer, fx mellem organisation og omverden, struktur og individ, strategi og de mennesker, der udfører strategierne, eller organisationskultur og de mennesker, der udlever kulturerne – er dermed kommet til at stå klarere frem (Nicolini, 2012).

I modsætning til funktionalismen fremhæves praksisteoriene, og Bourdieu i særdeleshed (Robinson et al., 2022), for deres kapacitet til at opløse dualismer ved at se organisationer som sociale rum, der kontinuerligt skabes, genskabes og forandres af handlinger (Nicolini, 2012). I en praksisteoretisk forståelsesramme ses en organisation både som et medium eller arena for en given praksis og som et resultat af den selvsamme praksis (Orlikowski, 2010). I en Bourdieu-teoretisk begrebsramme er det habitus-begrebet, der medierer og forener individ og social struktur, fordi en given habitus – med dens repertoire af kropslige og mentale dispositioner, evner, tilbøjeligheder osv. – samtidig i sig bærer både den kollektive og den individuelle historie. Dualismen individ-struktur bliver irrelevant, fordi individerne på én gang formes af og former de sociale strukturer gennem kontinuerlig handling eller praksis (Van Hilten, 2021). Praksisteoriene flytter altså fokus væk fra *effekterne* af strukturelle elementer som strategier, kulturer eller ledelses- og styringsprincipper over

til de *konkrete handlinger og aktiviteter*, der er knyttet til udtænkning og udførsel af disse strukturer. Praksisteoretisk-inspirerede organisationsanalyser adskiller sig på den måde fra de mere funktionalistisk-inspirerede analyser ved at se organisatoriske strukturer som noget organisationer *gør*, fremfor som noget organisationer *har* (Koll, forthcoming).

Anvendelsen af Bourdieu

Organisations- og ledelsesfeltets praktiske vending har som nævnt åbnet flere øjne for potentialet i Bourdieu-inspirerede analyser, og citationerne af Bourdieus værker har været stigende indenfor forskningsfeltet, hvilket man bl.a. kan læse mere om hos Sieweke i en artikel fra 2014, der undersøger udviklingen i citationer i ni førende tidsskrifter på det tidspunkt (Sieweke, 2014). Et stigende antal citationer er dog ikke ensbetydende med, at potentialerne i Bourdieus begrebsramme faktisk udfoldes fuldt ud. Der er stor forskel på, hvordan Bourdieu anvendes, og hvor dybtgående forskellige forfattere engagerer sig i koncepterne og teorirammen som helhed (se fx Emirbayer & Johnson, 2008; Robinson et al., 2022). Et eksempel herpå er fx strategifeltet, hvor *Strategy-as-practice* har udviklet sig til et helt selvstændigt forskningsfelt og forskerfællesskab. Subforskningsfeltet er dog blevet heftigt kritiseret for ikke seriøst nok at inkorporere praksisteoriernes fundamentale ontologiske og epistemologiske antagelser ved nok at være mere analytisk interesseret i handlinger og aktiviteter, men stadig fastholde en funktionalistisk eller ressourcebaseret opfattelse af strategi (Carter et al., 2008a; 2008b). Flere konceptuelle bidrag har promoveret Bourdieus sociologi som en mulighed for at vende den tendens (Chia & Holt, 2006; Chia & MacKay, 2007; Gomez, 2015). Denne mission har dog tilsyneladende været vanskeligere at gennemføre i empiriske strategistudier – måske fordi Bourdieus forståelse af strategi som en dispositions-genereret modus operandi, der ikke forudsætter bevidst eller refleksiv planlægning (Chia & Holt, 2006), adskiller sig for meget fra den funktionalistiske, ressourcebaserede strategiforståelse, hvor strategi modsat er udtryk for rationel, bevidst planlægning og implementering (en forståelse af strategi der formentlig kun forstærkes af den korte afstand og nogle steder måske næsten overlap, der naturligt er mellem organisation og ledelse som videnskabeligt objekt og som praksis i virksomheder m.v.) Set i et bredere perspektiv er strategifeltet som eksempel ikke enestående, idet forskningsfeltet organisation og ledelse til alle tider har været mest domineret af det modernistiske perspektiv (Hatch, 2018). I lyset af det pres som organisationer opererer under i en tid præget af mange forandringer og usikkerhed i verden, giver ønsket om at optimere organisationer også god mening. Vi vil dog her argumentere for, at den forklaringskraft, som Bourdieus teoretiske begrebsramme tilbyder, indeholder et stort potentiale i forhold til ikke blot at forstå og forklare organisering og ledelse i deres dybere kompleksitet, men også, på baggrund af en dybere forståelse af organisationers sociale praksisser, at facilitere organisationsudvikling, der resonerer med de mennesker, der skal gennemføre den (Koll, forthcoming).

Eksempel på en Bourdieu-inspireret organisationsanalyse

I artiklen “‘Det er en supertanker, vi er på’: Anvendelsen af et transitionsnarrativ blandt generationer af serviceledere” viser vi, hvordan Bourdieus begreber kan tilføre nye indsigter til subforskningsfelterne *Uses-of-the past* og *Organizational Memory Studies*.

Interessen for fortidsbrug og erindringsfællesskab har de senere år oplevet en nærmest eksplosiv vækst (Wadhvani et al., 2018). Med afsæt i den praktiske vending har et stort antal organisations- og ledelsesstudier undersøgt, hvordan historiske narrativer anvendes strategisk til at skabe forandringer i organisationer. Interessen har på den ene side sat fokus på de handlinger og aktiviteter, der kan relateres til erindring set som en social praksis (fx Feldman & Feldman, 2006). På den anden side har litteraturen samtidig haft en tendens til at fastholde et ressourcebaseret perspektiv på fortiden ved at fokusere på, hvordan den dygtige leder konstruerer de 'rigtige' narrativer og indprenter dem i organisatoriske erindringsfællesskaber. På den måde kommer effekten (på organisationens performance) af specifikke måder at bruge fortiden til at stå i forgrunden, og vigtige kontekstuelle elementer af den sociale praksis, såsom individernes livsbaner og generationelle tilhørsforhold, symbolske kampe og den historiske udvikling i organisationens eksistensvilkår, til at stå mere i baggrunden. Det er netop sådanne elementer, vi søger at trække frem i vores artikel, der kort fortalt undersøger, hvordan to generationer af team- eller serviceledere i en skandinavisk telekommunikationsvirksomhed i praksis anvender et fælles transitionsnarrativ under en langstrakt organisatorisk forandringsproces. Som led i analysen inddrager vi begrebet narrativ habitus med henblik på at vise, hvordan man ved hjælp af en Bourdieu-inspireret begrebsramme bedre kan indfange og forklare erindringspraksisser i deres sociale kompleksitet og dermed opnå nye indsigter i betydningen af fortidsbrug for organisationsændring og forandringsledelse.

Henrik Koll, Lektor, Institut for Kultur- og Sprogvidenskaber, SDU, hekoll@sdu.dk

Kim Esmark, Lektor, Institut for Kommunikation og humanistisk videnskab, RUC, kesmark@ruc.dk

Astrid Jensen, Lektor, Institut for Kultur- og Sprogvidenskaber, SDU, astrid@sdu.dk

Referencer

- Bourdieu, P. (2000). *Les structures sociales de l'économie*. Seuil.
- Bourdieu, P. (2005). Appendix I: The Field of the Firm: A Case Study. In *The Social Structures of the Economy* (pp. 217-219). Polity Press.
- Carter, C., Clegg, S. R., & Kornberger, M. (2008a). SAP zapping the field. *Strategic organization*, 6(1), 107-112.
- Carter, C., Clegg, S. R., & Kornberger, M. (2008b). So!apbox: editorial essays: Strategy as practice? In (Vol. 6, pp. 83-99): Sage Publications Sage UK: London, England.
- Cetina, K. K., Schatzki, T. R., & Von Savigny, E. (2001). *The practice turn in contemporary theory*. Routledge.
- Chia, R., & Holt, R. (2006). Strategy as practical coping: A Heideggerian perspective. *Organization Studies*, 27(5), 635-655.
- Chia, R., & MacKay, B. (2007). Post-processual challenges for the emerging strategy-as-practice perspective: Discovering strategy in the logic of practice. *Human relations*, 60(1), 217-242.
- Ernst, J., & Jensen Schleiter, A. (2018a). Merger as field transformation: nurses' positioning and metaphoric journeys. *Culture and Organization*, 1-19.

- Ernst, J., & Jensen Schleiter, A. (2018b). Standardization for patient safety in a hospital department: killing butterflies with a musket? *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal*, 13(4), 368-383.
<https://doi.org/10.1108/QROM-07-2017-1548>
- Ernst, J., & Jensen Schleiter, A. (2021). Organizational identity struggles and reconstruction during organizational change: Narratives as symbolic, emotional and practical glue. *Organization Studies*, 42(6), 891-910. <https://doi.org/10.1177/0170840619854484>
- Ernst, J., & Koll, H. (2024). Managerial pedagogy and organizational power dynamics in the context of neoliberal organizational transition. *Scandinavian Journal of Management*, 40(3). <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.scaman.2024.101334>
- Feldman, R. M., & Feldman, S. P. (2006). What links the chain: An essay on organizational remembering as practice. *Organization*, 13(6), 861-887.
- Golsorkhi, D., Leca, B., Lounsbury, M., & Ramirez, C. (2009). Analysing, accounting for and unmasking domination: On our role as scholars of practice, practitioners of social science and public intellectuals. *Organization*, 16(6), 779-797.
- Golsorkhi, D., Rouleau, L., Seidl, D., & Vaara, E. (2010). *Cambridge Handbook of Strategy as Practice* (D. Golsorkhi, L. Rouleau, D. Seidl, & E. Vaara, Eds. 1 ed.). Cambridge University Press.
- Golsorkhi, D., Rouleau, L., Seidl, D., & Vaara, E. (2015a). *Cambridge Handbook of Strategy as Practice* (D. Golsorkhi, L. Rouleau, D. Seidl, & E. Vaara, Eds. 2 ed.). Cambridge University Press.
- Golsorkhi, D., Rouleau, L., Seidl, D., & Vaara, E. (2015b). Introduction: What is strategy as practice. In D. Golsorkhi, L. Rouleau, D. Seidl, & E. Vaara (Eds.), *Cambridge handbook of strategy as practice* (2 ed., pp. 1-20). Cambridge University Press.
- Gomez, M.-L. (2015). A Bourdieusian perspective on strategizing In D. Golsorkhi, L. Rouleau, D. Seidl, & E. vaara (Eds.), *Cambridge handbook of strategy as practice* (2 ed., pp. 184-198). Cambridge University Press.
- Hatch, M. J. (2018). *Organization theory: Modern, symbolic, and postmodern perspectives*. Oxford University Press.
- Koll, H. (2019). Privatisering af telebranchen: Hysteresiseffekten som bro til en historisk bevidsthed. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 21(2), 67-85.
- Koll, H. (2020). Bourdieu and the Strategic Organization of Time in Organizations. *Praktiske Grunde: Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, 14(3-4), 5-30.
- Koll, H. (2021). Bridging the Dialectical Histories in Organizational Change: Hysteresis in Scandinavian Telecommunications Privatization. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 11(3), 23-42.
- Koll, H. (forthcoming). Organisationskultur som social praksis (den ligger hos redaktionen på tidsskriftet Erhvervspsykologi. De har lovet svar ultimo august)
- Koll, H., & Ernst, J. (2022). Caught between times: Explaining resistance to change through the tale of Don Quixote In J. Ernst, S. Robinson, K. Larsen, & O. J. Thomassen (Eds.), *Societal change and transforming fields: Pierre Bourdieu in studies of Organization and management* (pp. 23-40). Routledge.

- Koll, H., Esmark, K., & Jensen, A. (2024). 'Changing the Course of a Super Tanker': A Study of Senior and Junior Managers' Enactments of a Transition Narrative. *Journal of Change Management*, 1-18.
- Koll, H., & Jensen, A. (2020). Appropriating the Past in Organizational Change Management: Abandoning and Embracing History. In J. Reinecke, R. Suddaby, A. Langley, & H. Tsoukas (Eds.), *Time, Temporality, and History in Process Organization Studies* (Vol. 10, pp. 220-239). Oxford University Press.
- Koll, H., & Jensen, A. (2023). Narrative habitus: How actors connect episodic and continuous change in the moment. In T. Hernes & M. Feuls (Eds.), *Towards a Research Agenda for Organizational Continuity and Change* (pp. 145-164). Edward Elgar.
- Lubinski, C. (2018). From 'History as Told' to 'History as Experienced': Contextualizing the Uses of the Past. *Organization Studies*, 39(12), 1785-1809.
<https://doi.org/10.1177/0170840618800116>
- Nicolini, D. (2012). *Practice theory, work, and organization: An introduction*. Oxford University Press.
- Orlikowski, W. J. (2010). Practice in research: phenomenon, perspective and philosophy. In D. Golsorkhi, L. Rouleau, D. Seidl, & E. Vaara (Eds.), *Cambridge handbook of strategy as practice* (pp. 23-33).
- Robinson, S., Ernst, J., Thomassen, O., & Larsen, K. (2022). Introduction: Taking Bourdieu Further into Studies of Organization and Management. In S. Robinson, J. Ernst, O. Thomassen, & K. Larsen (Eds.), *Pierre Bourdieu in Studies of Organization and Management: Societal Change and Transforming Fields* (pp. 1-20). Routledge.
- Sestoft, C. (2012). Ontologi, legitimitet og cement: Indledning til oversættelsen af Bourdieus 'cementtekst'. *Praktiske Grunde*, 2-3, 77-80.
- Sieweke, J. (2014). Pierre Bourdieu in management and organization studies - A citation context analysis and discussion of contributions. *Scandinavian Journal of Management*, 30(4), 532-543.
- Tatli, A., Ozbilgin, M., & Karatas-Ozkan, M. (2015). *Pierre Bourdieu, Organization, and Management* (Vol. 34). Routledge.
- Van Hilten, A. (2021). A theory of (research) practice makes sense in sensemaking. *Journal of Organizational Change Management*, 34(4), 794-809.
- Wadhvani, R. D., Suddaby, R., Mordhorst, M., & Popp, A. (2018). History as Organizing: Uses of the Past in Organization Studies. *Organization Studies*, 39(12), 1663-1683.
<https://doi.org/10.1177/0170840618814867>
- Whittington, R. (2006). Completing the practice turn in strategy research. *Organization Studies*, 27(5), 613-634.